

nekonzistentnosti, ale ako adekvátnu formu, ktorá sprevádza spisovateľkino úsilie o zachytenie ambivalentnosti samotných fenoménov života a v tomto zmysle môže vystupovať ako pozitívny program (s. 150). Za veľmi inšpiratívnu možno považovať aj jej analýzu „mlčania“ ako dôležitého prvku ženského písania, ako ho praktizovala V. Woolf. Fenomén mlčania si však autorka nevšima len ako štýlotvorný a významotvorný prvok v textoch anglickej spisovateľky, ale odhaľuje aj jeho hlbšie, filozoficky mimoriadne relevantné dimenzie. V jej interpretácii nadobúda mlčanie prvok pozitivity a aktivity. V spôsobe, akým Woolf s týmto fenoménom pracuje, Farkašová identifikuje jej úsilie o nájdenie výrazu pre umlčovaných a vidí v ňom prejav jej zmyslu pre rodovú spravodlivosť.

Monografia Etely Farkašovej patrí k dielam, ktorých poslaním je zaplňať medzery, ktorých je na poli poznania feministického myslenia a feministického filozofovania ešte stále dosť. Verím preto, že tento cenný príspevok k dejinám myslenia zasluhuje vzbudiť pozornosť nielen odbornej filozofickej, ale aj širšej kultúrnej verejnosti.

Mariana Szapuová

PhDr. Mariana Szapuová, CSc.
Katedra filozofie a dejín filozofie FiF UK
Gondova 2
818 01 Bratislava 1
SR

NARATÍVNE INTERVIEW AKO ŠPECIFICKÁ CESTA K SKÚMANIU RODU

ZUZANA KICZKOVÁ a kolektív.: *Pamäť žien. O skúsenosti sebautvárania v biografických rozhovoroch*. Bratislava: IRIS 2006, 314 s.

Zámerom výskumného projektu, ktorého výstupom je recenzovaná monografia, je diferencované poznanie životných podmienok žien v rozdielnych historických a sociálnych kontextoch cez zachytenie detailov ich každodenne prežívanej skúsenosti. Publikácia na prvý pohľad zaujme tým, že k slovu sa dostáva doteraz temer neartikulované, nevy povedané; že hľadanie zmyslu sa presúva do sféry, ktorá bola doteraz marginalizovaná. Predmetný výskum sa koncentruje na bohato rozvrstvenú životnú skúsenosť, stelesnenú v jedinečných a neopakovateľných biografických príbehoch jednej generácie súčasných žien. Pomocou metódy rozprávanej biografie (oral history) zachytenej vo forme rozhovoru chce zviditeľniť individuálnu a kolektívnu pamäť žien, odhaliť rozmanité životné stratégie a vyzdvihnúť dôležitosť rodového zvýznamňovania prežitých udalostí, teda otvoriť „perspektívu ženského subjektu“. Tento zámer korešponduje s dlhodobým cieľom projektu, na ktorý sa autorky odvolávajú, t. j. s úsilím odkryť korene a prispieť k zmenám pretrvávajúceho patriarchálneho modelu spoločnosti, kde za zdanlivou rodovou neutralitou „pôsobí dominujúci androcentrický interpretačný vzorec“ (s. 18).

V publikácii, pod ktorú sa spolu so Zuzanou Kiczkovou autorsky podpísali aj Barbora Kachničová, Antónia Furjelová, Jana Tesáková a Marta Botíková, možno vyextrahovať tri

základné významové línie:

1. Prvou líniou je naratívne interview, otvárajúce priestor biografickej sebareprezentácii; v ňom sa oslovené ženy z rôznych sociálnych a profesijných prostredí rozhodli zrekonštruovať svoj život z jeho privátnej i profesijnej, osobnej i spoločenskej stránky, a zverejniť tak výpoveď o najintímnejšej pravde svojho bytia. Deje sa tak formou neštylizovaných rozhovorov, pričom zvolený prístup má viacero špecifik. Naratívne interview chápu autorky ako niečo viac než len biografiu či spomínanie, vnímajú ho ako výsledok procesu interakcie medzi výskumníčkou a rozprávačkou. Osobitosťou tejto fázy výskumnej práce je vyvážené vedenie rozhovoru s cieľom zaistiť symetrickosť komunikácie. Interviewovaná osoba vystupuje ako expertka svojej situácie a akceptuje sa ako jej nespochybniteľná autorka. Na druhej strane interviewujúca nevedie rozhovor z pozície neutrálnej pozorovateľky, jej osobnosť tu nie je celkom potlačená. Rozprávačka pritom nie je zredukovaná na objekt výskumu, keďže až do konca má zostať spolutvorkyňou výsledného produktu. Náročnosť takto stanovených rolí je v tom, že rozprávaný príbeh a následná argumentácia respondentky sa nemajú jednoducho podriaďovať apriórnej výskumnej stratégii. Výskumníčkam sa vhodne zvolenými komentármi, podnetmi a emocionálnou spätnou väzbou podarilo ustrážiť hranicu, za ktorou by ony určovali témy a ovplyvňovali odpovede a za ktorou by mohlo dôjsť k prerušeniu spontánneho rozprávania, resp. prúdu spomienok. Dbali aj na to, aby sa v priebehu rozprávania nezanedbali tie sedimenty historických udalostí, ktoré významne ovplyvnili životné rozhodnutia respondentky. Tento prúd rozprávania sa potom stáva bázou či materiálom pre následnú interpretačnú analýzu z rozličných hľadísk.

2. Druhú líniu tvorí subtilná filozofická interpretácia, analýza a hodnotenie jednotlivých rozhovorov. Autorky si najskôr vytvorili určitú východiskovú teoretickú platformu (ich slovami „teoretickú mriežku“). Tá im následne umožnila štruktúrovať ich reflexívne pole, t. j. zviditeľniť v ňom určité témy a problémy, ktoré pokladali z hľadiska artikulácie životnej skúsenosti interviewovaných žien za centrálnu. Zároveň išlo o overovanie funkčnosti zvolenej teoretickej mriežky v našom kultúrnom kontexte. Ak sa teda v tretej kapitole – ktorá je pre ujasnenie všeobecných teoretických východísk výskumu kľúčová – uvažuje o moci, sebaopínaní, sebarealizácii, sebaúcte, práci, tele a materstve ako o teoretických princípoch a konceptuálnych vodidlách dovoľujúcich zachytiť, pomenovať, dešifrovať problém, tak v nasledujúcich kapitolách slúžia tieto pojmy ako teoretický základ interpretačnej analýzy rozhovoru cez zvolené témy. Otvorila sa tak cesta k adekvátnej a minucióznej analýze individuálnych biografii cez prizmu v nich obsiahnutých napätí, rozporov, životných dilem a osobných kríz (napr. vzdor proti normám podriadenia, povinnosť prevziať na seba materskú zodpovednosť verus túžba realizovať sa vo svojej celoživotnej záľube; dve podoby moci nad sebou – sebaovládanie verus schopnosť spáliť mosty za tým, čo dlhodobo v živote ženy hodnotovo dominovalo, atď.). Na druhej strane analýzy testovali aj schopnosť oslovených žien čeliť záťažovým situáciám, ukazujúc, že aj z krajných životných situácií sa dá vyťažiť motivácia a energia pre nový začiatok a pre sledovanie cieľov, ktoré dokážu ľudský život naplniť pocitom spokojnosti.

3. Nemožno prehliadnuť ani líniu sebareflexie výskumníčok korelujúcu s realizovaným výskumom. Ak zmyslom daného výskumu je odhalenie spôsobu, akým môžu intímne biografické výpovede a v nich skondenzovaná životná skúsenosť a životná múdrosť prispieť k sebaopoznaniu iných žien, tak osobitne zaujímavé je sledovať, ako sa toto hľadisko premietlo do osobnej skúsenosti samotných výskumníčok, ako ovplyvnilo ich sebaovládanie a sebahodnotenie. Je zrejmé, že život sa odvíja vždy v predstihu pred jeho vysvetlením, resp. pred jeho vlastným pochopením. Neprekvapuje preto konštatovanie výskumníčok, že po ukončení danej etapy výskumu už nemôžu byť také, aké boli predtým. Rozhovory ich poučili o podstatnom: že náš život nie je súhrou tajomných, až osudových síl, že v ňom nezohrávame len pasívnu rolu,

ale že je výrazom voľby medzi možnosťami, aké vo svojom živote nachádzame, aké pripustíme a aké si napokon vyberieme. S tým súvisí zvýraznenie otázky zodpovednosti každého za svoju existenciu, vedomie nezastupiteľnosti aktu rozhodnutia konkrétnej ženy pri naplnení či nenaplnení jej osobných túžob, ako aj akcent na tie motívy v jednotlivých rozhovoroch, ktoré pôsobia mobilizačne a demonštrujú odvahu vzoprieť sa nepriaznivým životným okolnostiam.

Popri tom je pre publikáciu príznačné aj búranie určitých mýtov a nastoľovanie provokatívnych tém. V prvom rade je to mýtus o tom, že ženy nie sú schopné autonómnej a spontánnej reflexie osobnej skúsenosti. Feministická filozofia chce upozorniť, že zdanlivo spletité rozprávanie ženy o svojom živote má svoje pozadie: „Ženy totiž rozprávajú inak. Nemajú tendenciu lineárnej výpovede, ale rozprávajú v bohatej rozvetvenosti. Nie je zriedkavosťou, že nabaľujú výpovede ako snehová guľa, často sa vracajú, opakujú, znova odbočujú. Tento ‚jazykový zámotok‘ je spoluutváraný nielen nedodržaním či nezaujmom o postupnosť, ale aj ich silnou orientáciou na prezentovanie a hodnotenie vzťahov, vlastne veľmi rozvetvenej siete vzťahov“ (s. 41). Nielen z rozhovorov, ale aj z jednotlivých analýz je zrejmá táto osobitosť ženského vnímania vlastného života: Respondentka celkom prirodzene rozpráva a interpretuje svoj život nie ako vytrhnutý z kontextu vzťahov a udalostí, osobných presvedčení či viery, ale naopak ako vrastený hlboko do nich. O to zložitejšia je adekvátne analýza, objasnenie elementov výpovedí, ktoré podstatne štruktúrovali životný svet respondentky a formovali jej sebauvedňovanie (a to aj s implicitným porozumením tomu, čo v rozprávaní zostalo nedopovedané či zamľčané).

Autorky sa tejto úlohy zhostili veľmi dobre, rozpracovaním a aplikovaním zvolenej teoretickej mriežky. Nevyhýbajú sa ani kritickému hodnoteniu mýtu o podriadenosti tela mysli, ako aj vžitého stereotypu týkajúceho sa zakódovania ženskosti do telesnosti a odvodzovania rozdielnych sociálnych rolí a kognitívnych schopností žien z biologickej odlišnosti pohlaví. Z pohľadu feministickej filozofie je predstava o jednoznačne vymedzenej roli tela typickým produktom dichotomického, hierarchizujúceho myslenia, spájajúceho myseľ s mužským a telo so ženským princípom. Publikácia sa snaží odpovedať na otázky, či je telesnosť skutočne čímsi ahistorickým, situovaným mimo kultúry; či je ženské telo s jeho zvláštnosťami a telesnými cyklami prekážkou realizácie ženami vytýčených cieľov, resp. ako sa jednotlivé ženy vyrovnávajú so svojou situáciou v prostredí, v ktorom pretrvávajú rodové stereotypy. V tomto kontexte sa problematizuje tiež mýtus o materinskom inštinkte, a to cez otázky, či je materstvo pre ženy niečím prirodzeným, či ho ženy vnímajú ako svoje prvoradé poslanie, resp. či alebo nakoľko spájajú svoje šťastie s materstvom, ako chápu rolu otcovstva atď.

Osobitná pozornosť sa venuje analýze statusu práce v živote ženy. Na s. 86 – 87 zaujme tvrdenie, že pre mnohé ženy je zárobková práca mimo domova (bez ohľadu na jej finančný prínos) centrálnou hodnotou ich života a stavebným prvkom ich osobnej identity. Podľa autoriek ide o určujúci názor ovplyvnený výsledkami viacerých kvalitatívne orientovaných sociologických výskumov. Možno si však položiť otázku, či toto tvrdenie nie je značne významovo preťažené, keďže v teoretickej úvahe k danému problému sa nezohľadňujú negatíva nadmerného pracovného zaťaženia ženy ani to, ako sa tento fakt premieta do jej osobného života, do jej sebauvedňovania a sebahodnotenia, ako sa odráža na jej fyzickej a psychickej kondícii atď. Myslím si, že protikladné efekty, ktoré generuje práca ženy mimo domova a zároveň práca v domácnosti spojená so starostlivosťou o rodinu, by sa nemali prehliadať. Ak sa totiž na s. 91 uvádza, že materský inštinkt je mýtus, keďže niet nejakého univerzálneho a nevyhnutného správania matky, tak sa možno opýtať, či nie je mýtom aj hypertrofovanie hodnoty plnej pracovnej vyťaženia ženy-matky v zamestnaní počas celého jej produktívneho života (často až za hranicou 60 rokov jej veku). Na jednej strane možno súhlasiť s charakteristikou práce ženy ako „spôsobu života“. Na druhej strane ale nevyužitým motívom tu zostáva skúmanie negatívneho dopadu práce, ako aj istá bezmocnosť ženy čeliť situáciám pracovného preťaženia, na-

značená aj v konkrétnych výpovediach („ja si potrebujem oddýchnuť, som dosť vyčerpaná, aj nemá mi kto s tými deťmi byť“).

V jednotlivých príbehoch sa nepochybne veľa žien rozpozna. Zistia, že majú analogickú životnú skúsenosť: analýzy im umožnia pochopiť, že ich osobná skúsenosť – napriek svojej jedinečnosti – neobsahuje v sebe niečo, čo by z pohľadu iných žien bolo cudzie, úplne odlišné, prípadne absurdné. No niektoré čitateľky a čitatelia možno budú prekvapené(i) tým, že niekto prijal taký životný údel, ako opisujú jednotlivé rozprávačky, že sa niekto s prerozprávaným príbehom identifikoval a našiel v ňom zmysel. Otázka, ktorú výskum otvoril, teda znie: Do akej miery možno získané poznatky generalizovať? Do akej miery z nich možno vyvodit' teoretické zovšeobecnenia pre politické rozhodnutia, ktoré by mohli prispieť k pozitívnej zmene životných podmienok žien?

Na záver by som chcela zdôrazniť, že ide o vynikajúce analýzy, z ktorých každá dôsledne sleduje logiku vlastného výskumného cieľa pri významovom rekonštruovaní rozprávaných biografii. Pútavé deskripcie niekoľkých životných príbehov, nezriedka s neobvyklou pointou, však samy osebe predstavujú obohacujúce čítanie. Sprostredkovávajú totiž jedinečnú a neopakovateľnú skúsenosť reprezentantiek jednej generácie žien, ktoré svoj produktívny život prežili za socializmu. Na texte ako celku oceňujem invenčnú, niekde i celkom novú (originálnu) artikuláciu tejto životnej skúsenosti, ako aj vhodne zvolenú teoretickú stratégiu pri jej analýze a hodnotení. Prirodzene, viacero otázok, skryto prítomných v predložených analýzach, ešte len čaká na svoje detailnejšie preskúmanie. Patrí k nim napr. explicitnejšie nastolenie témy nahoty a sexuality ako dôležitých aspektov ženskej identity. Publikácia je, pokiaľ ide o štruktúru, veľmi precízne spracovaná, premyslená dôkladne, so zmyslom pre vyzdvihnutie každého detailu súvisiaceho s realizovaným výskumom, jeho pozadím i vlastným zámerom. A je tu aj ďalší výrazný aspekt, prítomný v spôsobe vedenia rozhovorov a ich spracovania, a to uznanie sily a zvláštnej, nezameniteľnej hodnoty osobnej histórie. Analýzy a interpretácie smerujú k tomu, aby podporili sebadôveru žien poukázaním na to, že aj tzv. jednoduché ženy majú svojou prežitou skúsenosťou čo povedať. Čitateľ má príležitosť poznať, že autentické prerozprávanie a rekonštruovanie individuálnej biografie nie je len privilegiom slávnych alebo mocných. Vďaka tomu i vďaka kultivovanému jazykovému prejavu je publikácia nielen odborne fundovaná, ale aj čitateľsky atraktívna.

Dagmar Smreková

PhDr. Dagmar Smreková, CSc.
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava 1
SR

Autor kresieb:
Vladimír Baláž, poslucháč IV. ročníka VŠVU v Bratislave
Katedra: Socha, objekt, inštalácia
Ateliér: Objekt a portrét – Prof. J. Meliš, akad. sochár